

A SZKÍTÁKTÓL A MAGYAROKIG

Írta
DOMANOVSKY GYÖRGY

OFFICINA, BUDAPEST

OFFICINA KÉPESKÖNYVEK
Szerkesztik KENYERES IMRE és TRENCSENYI-WALDAPFEL IMRE

*Ez a kötet a Magyar Történeti Múzeumban őrzött
emlékanyag alapján készült. — A fedőlapot a
zöldhalompusztai aranyszarvas és a galgóci tarsoly-
lemez alapján Mayer Árpád tervezte.*

OFFICINA NYOMDA ÉS KIADÓVÁLLALAT, BUDAPEST, 1938.

Krisztus születése előtt, a VII. század közepe táján, Dél-Oroszország *steppéin*. — amint orosz szóval Mandzsúriától a Kis-Magyar-Alföldre, kisebb-nagyobb megszakításokkal húzódozó, nagyrészt füves pusztaságokat nevezünk —, egy népcsoport alakult ki, amely a görög írónál *szkíta* néven szerepel és tulajdonképpen az iráni szaká-val azonos. Ezek a vagyontulajdonos hatalmas állatállományukkal, nagykiterjedésű legelőkön kóborolva, élték a lovas-nomád pásztornépek harcos, mai napig nagyrészt változatlan életét. A görög írók munkáiból és a görög művészek ábrázolásaiból sok olyasmit tudunk a szkítákról, amit pusztán a földből előkerülő leletekből nem lehetne kiolvasni. Ez vonatkozik elsősorban a viseletükre. Külső megjelenésükre jellemző az ujjas, kabátzerű és hosszúnadrágos viselet. A szkíták uralmának bukása után néhány évszázaddal meginduló népvándorlás népeit aszerint, hogy ugyanilyen felöltött kabátos-nadrágos, vagy pedig feltűzött ruhát viseltek-e, két nagy csoportra oszthatjuk. Az előbbieket mind keletről vándoroltak nyugat felé, akárcsak a szkíták, akik Dél-Oroszországban való megjelenésük után, egy évszázad múlva, Kr. e. a VII. század végén már hazánk területén is feltűnnek. Közép-Magyarországi és Erdélyben telepedtek le és itt éltek 300 éven keresztül, amíg a nyugatról keletnek vándorló, város lakó és feltűzött ruhát viselő kelták Kr. e. 300 körül kiszorítják őket. A szkíták magyarországi tartózkodása azonban nem múlt el számukra nyomtalanul, mert a föld gazdag kultúrájuk sok tárgyi emlékét őrizte meg.

A szkíta régiségek közül az 1. képen a pestmegyei Tápiószentmártonon talált aranyzarvast mutatjuk be. Anyaga az elektron nevű, világos sárga arany-ezüst ötvözet. Pajzsra

volt erősítve és azzal együtt fejedelmi jelvény, szimbólum volt. Fekvő szarvast ábrázol, mely lábait maga alá húzza, nyakát me-reven előre nyújtja, agancsát a hátára fekteti. Szeme és füle re-keszt alkotnak, amelyből azonban a berakás, valószínűleg üveg, kihullott. A lelethez tartozik még egy görög készítésű arany fülbevaló. Egy másik jelentős szkíta fejedelmi lelet a borsod-megyei Zöldhalompusztá aranszarvasa (2. kép); a hátlapjára forrasztott aranykarikák segítségével — akárcsak a tápiószent-mártoni — ez is pajzsra volt felerősítve. A szarvast leroskadó helyzetben, hátrafordított fejfel ábrázolja. Füle és szeme en-nek is külön rekeszből áll, a rekeszben világoskék üvegberakás van. Bár a két szarvas egyes részeinek megoldása erősen meg-egyezik, mozdulatuk különbözőségén felül, lényegükben el-térőek. A zöldhalompusztai természetesebb, a tápiószentmártoni stilizáltabb, egyes részletei, mint például az agancsa, ornamen-tummá van leegyszerűsítve. Az előbbi Kr. e. a VI.—V. szá-zadban, az utóbbi Kr. e. az V. században készülhetett. A zöld-halompusztai lelethez tartozik még 136 darab aranylemezből préselt félgömbalakú gomb és egy fonott aranylánc, három fekvő oroszlánalakokkal. Az utóbbiak lekerekített formái viasz-mintára vezethetők vissza és görög munkák, szemben a szarvas-alakok fából faragott mintáival, melyek jellemzően szkíta ké-szítmények. Űgy a tápiószentmártoni, mint a zöldhalompusztai lelet halothamvasztásos sírból származik.

A szkíták legfőbb fegyverzete, mint minden lovon har-coló keleti népé, az íj és a nyíl volt. Nyilaik végére bronzból készült háromélű kis nyílcsúcsokat erősítettek (3. kép). A nyilakat és az íjat a hátukon, harcban az oldalukon, az övre erősített tegezben hordták. 3. képünkön egy bronz tegezveret látható; ezzel volt a tegez az övhöz erősítve. Nyelvét külön-féle fantasztikus állatalakok díszítik, végét három lófej alkotja.

Herodotos leírásából tudjuk, hogy ha a szkíták valamelyik fejedelme meghalt, pompás ünnepek keretében temették el. Így többek között a halottat mennyezetes kocsin vitték. Az

országban körbe. A mennyezetet tartó póznák végére bronzcsörgők voltak erősítve. Ilyenek a Magyar Történeti Múzeumban is láthatók; ezekhez hasonló a 4. kép bronzcsörgője, amely azonban a sátoroszlop végét díszítette. Ez a Gernyeszegről származó csörgő fekvő őzt ábrázoló állatalakban végződik.

A szkíták hazánkba való betelepedésük előtt, több évtizeden keresztül érintkezésben voltak a Feketetenger-környéki görög gyarmatokkal. Ennek az érintkezésnek következményeként sok görög műveltségi elem szívódott fel a szkíták kultúrájába. Ezt bizonyítja a tápiószentmártoni fülbevaló, a zöldhalompusztai oroslános aranylánc és az 5. képen látható pókafalvai bronztükör. A kézitükör formája tipikusan görög, azonban a nyelét díszítő állatalak, talán gepárd, feltétlenül és jellegzetesen szkíta.

A szkíták megjelenése Európában a népvándorlás előszele volt. Uralmuk megszűnése után hazánk területén kelta, Erdélyben pedig különféle trák és kelta törzsek telepednek meg. Ezzel a Dunamedencében majd három évszázados nyugalmi állapot következik be, melynek a rómaiak hódításai vetnek véget.

Ugyanakkor, amikor nyugaton a kelták döntik meg a szkíták uralmát, Dél-Oroszországban egy lovasnomád nép, a szarmata-jazyg támad rá a szkíta birodalomra. Két évszázad múlva, Kr. e. az I. évszázadban, a római hódításokkal egyidőben, már feltűnnek a Nagy-Alföldön. A keletről jövő és nyugatnak vándorló nagy lovasnomád népek, melyek elérik Magyarország területét, ugyanazt a két állomást tartják be, mint akár a szkíták, akár a szarmata-jazygok. Ez törvényszerűség volt a steppék népeinél. Hasonló módon kerítik hatalmukba Dél-Oroszországot később a hunok, az avarok és a magyarok, hogy onnan tovább vándorolva, hazánk területén állapodjanak meg. Ettől nyugatra megszűnnek a steppék és ezzel a legtöbb pusztai nép számára megszűnik a továbbvándorlás is. Minden kísérletük meddő, hogy innen még nyugatabbra megszilárdítsák hatalmukat. Harcot, sokszor győzedelmes harcot vívnak a

lovasnomádok Európa különböző országaiban, de tartós lakóhelyet, ahova családjukat és állatállományukat is magukkal vinnék, Nyugat-Európában nem alapítanak. Szkíták, szarmaták, hunok, avarok, magyarok: egyik sem volt kivétel ez alól.

Kelet lovasnomádjai közül a jazyg jött a legkevésbé szerencsés időben, ugyanis csakhamar a rómaiak két erősen védett provinciája, Pannónia és Dácia közé ékelődtek és mivel ez utóbbi elvágtá őket kelet kultúrájától, életük egészen más-kép alakult, mint a többi steppe-népé. Ezt legjobban a ruházatukon figyelhetjük meg. A jazygok nem csak felöltött ruhát viseltek, hanem feltűzött köpenyfélét is és így náluk a lovasnomádoknál kevésbé használatos *fibula* is elterjedt. A fibula a ruhák összetűzésére szolgáló fém, bronz, ezüst és arany ruhadísz. Ezt a kelta-római fémművességből veszik át. A jazygleletek nagyrésze a Kr. u. II.—IV. századból való; a fibulákon kívül a színes agyaggyöngyök, a szürke és fehér kalcedongyöngyök jellemzőek rájuk. Fibuláik között a kelta eredetű színes zománcos fibulák is képviselve vannak.

Kr. u. 300 körül az Észak-Európából kiinduló és a germán népcsaládhoz tartozó vandálok szállják meg Észak- és Közép-Magyarországot. Kultúrájuk közel állott a keltakéhoz és merőben eltért a keleti lovasnomádokétól. Észak népei, a vandálok is, erdős vidékek lakói voltak. Ennek következtében nem ugyanazokkal a fegyverekkel harcoltak, mint a nyílt, nagy-kiterjedésű pusztákon, lóról harcoló népek, akiknek, mint már említettük, az íj és a nyíl volt főfegyverük. A nyilak hatása a zárt erdőben erősen csökken, ezért a nyugaton és északon lakó népek inkább olyan fegyvereket használnak, amelyek közelharcban hatásosabbak, vagyis kardot, lándzsát és pajzsot. A szkíták kard helyett rövid törrel, az *akznakés-sel* küzdöttek, a germán népek kardja hosszú, egyenes és kétélű. Az ilyen támadó fegyverekkel szemben a pajzs, mint védőfegyver, nagyon jó szolgálatot tesz. A vandálok pajzsa kerek, közepén fémből készült és külön felerősített pajzsdudorrai, mely mind a keltáknál,

mind a germánoknál megtalálható. A fentmaradt pajzsdudorok egyik legszebbike a biharmegyei Herpályon került elő (6. kép); alapanyaga bronz, borítása aranyozott ezüstlemez. Körbefutó díszítése ismétlődő motívumokból áll, négyrésze osztott felsőrésze pedig állatalakokkal van díszítve. Amíg a forma közép- és északkeurópai, addig az állatmotívumok és a technikai kivitel a feketetenger-melléki szkíta-görög fémművéség hagyományait őrzi, ezeket a nem-germán elemeket a vandálok kereskedelmi kapcsolatok révén, részben vándorlásaik közben sajátították el.

A vandálok után több germán törzs telepedett le vagy vándorolt keresztül hazánk területén. Az e korból származó régiségek jórészeről nem lehet határozottan, de legtöbb esetben még hozzávetőleg sem megállapítani, hogy azok az itt telepedett vagy keresztülvándorolt germán vagy a később megjelenő hűjn törzsek melyikének alkották tulajdonát. Ezen tárgyak közé tartoznak a 7. képen látható *cikáda-fibulák* is. A „cicada” egy rovarnak (éneklő kabóca) a latin neve; a germánok által használt cikáda-fibulák pedig ennek a rovarnak erősen stilizált, de azért felismerhető ábrázolásai. Az első aranyból készült és poncolással díszített, szemeit köralakú almandin, sötétbarna féldrágakő alkotja. A második és harmadik egy pár, anyaguk arany lemezzel bevont ezüst, díszítésük rekeszbe foglalt almandinok és csavart arany drótutánzat. Ugyanilyen technikájú a negyedik is. Az ötödik tömör bronzból, a hatodik aranylemezből készült.

A magyarországi germán törzsek leghatalmasabbjai a nyugati és a keleti gótok voltak. Bennünket főleg az utóbbiak érdekelnek. Akárcsak a vandálok, úgy a keleti gótok is Észak-Európából indulnak ki, majd egy ideig a dél orosz steppék lakói. Itt érintkezésbe jutnak a steppe kultúrákkal, sokat átvesznek belőlük, de mégis főleg a szkíta-görög fémművesség hatott rájuk. Dél-Oroszországból Kr. u. 375 után Erdélybe vándorolnak, ahol ekkor már a velük rokon gepidák laknak.

1797-ben és 1889-ben Szilágysomlyó község területén két hatalmas arany kincsleletet találtak, melyek minden valószínűség szerint egy keleti gót fejedelem itt elrejtett kincstárát alkották. Az első kincslelet Bécsbe került, a második azonban teljes egészében a Magyar Történeti Múzeumnak állandó kiállításában látható. Az egész 25 nagyobb és 8 kisebb töredékdarabból áll; ezekből néhányat a 8.—13. képen mutatunk be. A kincs nagyrésze fibulapárokból áll. Egyetlen egy van csak a leletben, amely pár nélküli, a 8. képen látható onyx-fibula. Felső része, az ú. n. fibula-fej, a keretbe foglalt, ovális onyx felett, nyolcoldalú hasábból, annak két végén és a közepén lévő egy-egy hagymafejhez hasonló aranygombból áll. A hagymafejes fibulák római eredetűek. A mi fibulánkon azonban a római alapforma gót elemekkel kevert. Ugyancsak több stílus elemeiből tevődik össze az oroszlános fibulapár (9. kép). Az erősen stilizált oroszlánalakok a feketetenger-melléki görög-szkíta aranyművészből vannak átvéve. Fekvő oroszlánt alkotnak, amely a fejét a fibula tengelyére majdnem merőlegesen fordítja, míg törzse és két elsőlába magát a tengelyt alkotják. Mind az oroszlán, mind a fibula többi része, a gót fémművességnek megfelelően, rekeszekbe foglalt kövekkel van díszítve. A rekeszekbe foglalt kövek, a lelethez tartozó aranykarika kivételével, az összes tárgyon megvannak. A 10. kép tárgya ugyancsak fibula, de a többiektől teljesen eltérő alakú. Ez a pár ugyanis csészealakú, vagyis korongos-fibula. Stílusban teljesen megegyezik az oroszlános fibulákkal, tehát a szkíta-görög és a gót fémművesség elemeiből tevődik össze. Peremét és oldalfalát erősen stilizált oroszlán-alakok díszítik. A 11. képen bemutatott fibulapáron (és ehhez lényegében hasonló másik két páron is) a rekeszbe foglalt kövek sűrűn egymás mellett helyezkednek el. A 11. kép fibulapárja az egyetlen, amelyik lépcsőzetesen záródik, szemben a többivel — számszerint hét pár —, amelyek fél-

körívben végződnek. Ezeknek, egy kivételével, ezüst az alapanyaguk és aranylemezzel vannak borítva.

A szilágysomlyói kincslelet két részre osztható. Egyik részük, a fibulák, a ruházkodásnál játszottak szerepet és mint ilyenek, dísz gyanánt szolgáltak. Másik részük hatalmi jelvények (szimbólumok) voltak. Ez utóbbiak egy arany karika (12. kép) és három arany csésze, melyek közül kettő egy párt alkot, a harmadik az előbbieknél valamivel kisebb (13. kép). Az aranykarika csavart és egymáshoz forrasztott arany drótból áll, melyet három helyen aranylemezből kalapált gombok szakítanak meg. A gombok közül kettő gerezdes, egy pedig levéldíszes. Az aranylemezből készült kisebb csésze (13. kép) peremét hat, kívül-belül egyformán képezett háromszögalakú, rekeszes-köves lemez díszíti. Fenekére hatkaréjos, ugyancsak rekeszes-köves rozetta van felerősítve. Külső falán fül segítségével függesztő karika csüng. A másik két csésze ehhez igen hasonló. A lelet minden darabja többé-kevésbé kopott, ami arra vall, hogy valóban viselték is őket.

A szilágysomlyói kincsel egyidőben készülhetett a bokodpusztai lelet is (14. kép). Két egyforma karperece és két különböző nyaklánc ugyancsak a feketetenger-melléki kultúrák hatását árulja el. A csuklóval nyíló állatfejes karperecek külső íveinek magasan álló rekeszeibe almandin van befoglalva. Az első aranylánc fonott, csüngői rekeszbe foglalt háromszögletű kőből és a rekeszhez kapcsolt kis, pálcaszerű tagból állnak. A rekeszes csüngődíszeket szív- és félhold alakban váltakozva, a második nyakláncon is megtaláljuk, de az egésznek a szerkezete teljesen más. Magát a láncot egymásba kapcsolódó nyolcasalakú láncszemek alkotják, melyekre váltakozva vagy egy almandin gömböcske, vagy egy rekeszes csüngő van felfűzve. A 15. kép arany fibulája ugyanahhoz a fémművességi körhöz tartozik, mint a szilágysomlyói és pusztabakodi leletek. A fibulafejet és lábat itt is rekeszbe foglalt karneol és üvegpaszta díszíti.

A keleti gótok egy részének Magyarországra való vándorlását a 375-ben Dél-Oroszországban megjelenő hunok idézték elő. A hunok eredete még nincsen véglegesen tisztázva. Sokan a Kr. e. a IV. században Kína északi határán feltűnő hiung-nukkai azonosítják őket. A hiung-nuk viselete a kínai ábrázolásokon hasonló a szkíták kabátos-nadrágos viseletéhez. A keleti gótokról, az elmondottak alapján, már tudjuk, hogy, mint minden északról származó nép, fibulával feltűzött ruhát viselt. Viseletük különbözőségét azért hangsúlyozzuk, mert a hunok, Dél-Oroszországba való betörésük után, a visszamaradt keleti gótokat leigázzák és attól kezdve a hunok bukásáig, a két nép története és műveltsége közös utakon halad. A IV. és V. század fordulóján mindkét népet már hazánk területén találjuk, ahonnan az Erdélyben lakó gepidák leigázása után, közel öt évtizeden keresztül, egész Európát rettegésben tartják. Attilának 453-ban bekövetkező halála a hún birodalom bukását vonta maga után és így ittletük rövid ideje adja magyarázatát annak, hogy a hún-gót emlékcsoport számbelileg miért oly kicsi.

Magyarország a hunokat megelőző két lovasnomád nép, a szkíta és a szarmata-jazyg, halottait kétféle módon temette el. Vagy elégették a halottakat, vagy pedig a rendes hanyatfekvő Helyzetben temették el. Ugyanezt a kettős temetkezést találjuk a hunoknál is. Mindhárom népnél e két temetkezési mód között nincs időrendi különbség, hanem párhuzamos szokásként gyakorolták. A hunok voltak az utolsó lovasnomádok hazánk területén, akik halotthamvasztással temetkeztek. Az utánuk következő avarok, majd később honfoglaló őseink ezt a temetkezési módot már nem alkalmazták.

A magyarországi hún korszakot követő időből való a bársordasi gót lelet (16. kép). A lelet legkiemelkedőbb darabja a közepén látható csat. Tipikus/germán munka. A csattest két szélén egy-egy stilizált madáralak látható; ezek az alakok ebben a korban hasonló megoldásban mint önálló kis fibulák is

szerepelnek. A csat kétoldalán lévő tárgyak pipereeszközök. A képen felül két fülbevaló és középen egy bizánci aranyérem van. Az ilyen alakú fülbevalók, mind a gót, mind a húa sírokban fellelhetők. A csat alatt lévő három gömbalakú átlukasztott tárgy nyakban viselt kalcedon gyöngy.

A szabadbattyáni nagy ezüstcsat (17. kép) ugyanezen kor gót fémművességének egyik legszebb darabja. Felső lapját négy levélből alkotott keresztalak díszíti, ezt kettőskeret veszi körül, a külső keret poncolással díszített, akárcsak a középrész. Poncolásnak nevezzük azt az eljárást, amikor a fémlapba köröket, pontokat, háromszögeket stb., erre szolgáló vasszerszám segítségével, beverünk. A hátlapján bekarcolt germán írásjelek, *rúnák* láthatók.

Ennek a kornak övcsatjai, akárcsak a fentebb bemutatott fülbevalók, ugyanazt a *stilíris* megoldást mutatják a húnok-iaí, mint a gótoknál. A 18. képen tizenhat darab látható. A legfelső négy egy leletet alkot, melyet a tolnamegyei Murgán egy ugyancsak ebből a korszakból való edénnyel együtt találtak. A többi tizenkét csat különböző és nagyrésze ismeretlen lelőhelyről származik. Mind rekeszbe foglalt kövekkel vannak díszítve.

A szegednagyszéksői aranyedény (19. kép) egy több részletben feltárt nagy hún aranylelet egyik legérdekesebb darabja. Az edény oldalán sűrűn egymás mellett lévő köralakú lyukakban eredetileg üvegberakás volt, melyek azonban a halotthamvasztás közben kiolvadtak, sőt helyenként maga az edény is megolvadt. Az edény fenekébe rovásjeleket karcoltak be. A leletnek, egy a szilágysomlyói csészekhez közelálló töredék darabja, a bemutatottal együtt, az Orsz. Magyar Történeti Múzeum gyűjteményében van kiállítva, a lelet nagyrésze azonban a szegedi múzeum tulajdona.

A hún emlékanyagának egy érdekes csoportját alkotják a bronzüstök. Hazánktól egészen Kínáig, több helyen találtak hasonlókat. Valószínűleg kultikus célokat szolgáltak és lehet-

séges, hogy az áldozati húst ezekben készítették el. A magyar-, országi hűri bronzüstök két legszebb példánya a kaposvölgyi (20. kép) és a törteli (21. kép) üst. A lábazata mindkettőnek le van törve. A törteli kb. 80 cm. magas, a kaposvölgyi már jóval kisebb. A fent elmondottak alapján azt láttuk, hogy a hún és a gót fémművességnek sok megegyező vonása van és ezek mindkét népnél Dél-Oroszországban, idegen hatásra alakultak ki. A bronzüstök a régészettudomány eddigi eredményei szerint a hún kultúrának legegényibb alkotásai, bár éppen a Magyarországon találtaknál felmerülhet az a lehetőség, hogy díszítésükre a déloroszországi kultúrák is hatottak.

A hún-gót emlékanyag tulajdonképpen két csoportra osztható aszerint, hogy a hún, vagy a gót jelleg-e a túlnyomó. A bácsordasi lelet és a szabadbattyáni csat inkább gót jellegűek, a 18. képen bemutatott aranycsatok mindkét népre jellemzőek, vagyis átmenetet alkotnak a két csoport között, bár közelebb állanak a hún fémművességhez. A szegednagyszéksósi aranyedény és a bronzüstök, már kimondottan a hún kultúra alkotásai. Ebbe a csoportba tartozik a lévai lelet is. A 22. képen a leletnek csak kis részét tudjuk bemutatni, de ezen a néhány darabon is szembetűnő az a különbség, ami a gót anyagtól elválasztja. A felső két sor erősen töredékes aranylemezein apró, félgömbalakú kidudorodásokból álló vonalak a csatok ráforasztott rekeszeit körülfogó sodrott drótot utánozzák. A harmadik sor kerek vereteinél ugyanezt találjuk és ezeknél a közép erős kigömbölyödése magát a befoglalt követ utánozza. Az ezek alatt látható töredékes lemez felülete pikkelyszerűen van felosztva. A hún fémművességnek ez egyik legjellemzőbb díszítési megoldása.

Attila halála után a germán népek nagyrésze a hún király utódai ellen fordult és függetlenségüket fegyverrel vívták ki. A szabadságukért harcoló, leigázott népek között voltak a gepidák is. A gepidák, a keleti germánok egyik törzse, a nyugati és keleti gótok legközelebbi rokonai. Észak-Német-

országban, a Visztula deltájában és e körül laktak. A germán népek vándorlása őket is mozgásba hozta. Németországi hazájukat három csoportban és különböző időben, elhagyták. Az első csoport 250-ben már Magyarország északkeleti részén tűnik fel, ahol a rómaiakkal több-kevesebb eredménnyel küzdenek Dáciáért, a mai Tiszántúlért és Erdélyért. Néhány évvel később a nyugati gótok megszállják Erdélyt és ezzel a gepidák délfelé való terjeszkedése jóidőre megakadt. Csak egy évszázad múlva, 380 körül, amikor a gótok elhagyják Erdélyt, sikerül nekik az egykori római provinciát teljes egészében hatalmukba keríteni. Nem soká maradnak azonban független urai Erdélynek, mert 418 körül már megjelennek a hunok, szövetségeseikkel, a keleti gótokkal, és ettől kezdve Attila haláláig, a hún birodalom adófizetői lesznek. Mint a többi leigázott germán nép, a gepidák is a hunok odalán harcolnak a római birodalom és a független germán népek ellen. /t+li halála után függetlenségüket kivívták ugyan, de nem élhettek nyugodt békében ezután sem. A vándorló keleti gótokkal szemben több ízben kénytelenek országukat megvédeni. 550 körül nyugatfelől egy ugyancsak germán nép, az északról, valószínűleg Dánia legfelső részéről származó longobárdok jelennek meg Nyugat-Magyarországon. Ezek újabb háborúkat és egyúttal a gepidák függetlenségének végső megsemmisülését jelentik. A longobárdok ugyanis, hogy a gepidák felett biztos győzelmet arassanak, segítségül hívják az avarokat, akik ebben az időben tűntek fel Dél-Oroszországban. A longobárd-avac szövetség győzött és az avarok bevonulnak Erdélybe. A longobárdok az avarokkal való megegyezésük értelmében újból felkerekednek és 568-ban elhagyják az országot, hogy Észak-Itáliában hosszabb időre megtelepedjenek. Ugyanekkor az avarság az egész ország területét megszállta.

A leigázott gepidák az egész országban szétszórva és az avarokkal keveredve éltek tovább. Legalább is az avarkori leleteknek az a része, melyet a gepidáknak tulajdoníthatunk,

ezt bizonyítja. A gepidák őshazájának, a Visztula-deltának és környékének leletanyaga tipikusan germán, fibulás kultúrát örökölt meg. Ugyanezt a kultúrát fejlesztik tovább Erdélyben; úgy látszik, a rövid hún uralom fémművességükre nemigen volt hatással. Változás kultúrájukban csak az avarokkal való együttélés közben következett be. A gepidák öltözete átalakul, elhagyják a feltűzött ruhák viseletét és ezzel lassanként a fibula viselése is megszűnik. Helyette a lovasnomádok felöltött ruháit kezdték hordani, annak legjellegzetesebb darabjával, a díszített övvel együtt. A sírleletekben ránkmaradt övdíszítmények azonban amellett tanúskodnak, hogy a gepidák ezeket, a germán népek ízlésének megfelelően, más stílusban oldják meg, mint az avarok. A 23. képen bemutatjuk egy gepida jellegű övnek ezüstből készült díszzeit. Az öv egyik végére a csat, a másik végére a lemezes nagyszíj vég (a képen látható hosszúkás tárgy) volt felerősítve. A csat után következett a szíjbujtató (a nagyszíjvég alatt), a nagyszíjvég után pedig a különböző alakú övdíszek. Az övről egymástól bizonyos távolságra, keskeny szíjak csüngtek le és ezek végére egy-egy kissíjvég (a nagyszíjvégtől jobbra, három aránylag ép és egy törött darab) volt erősítve. Az övveretek közül, a képen a csat alatti négyzetes tárgy közepén látható üvegberakásos rekesz még a hún-gót fémművességre vezethető vissza. Az övdíszek majd mindenike, amint az a képen világosan látható, az ú. n. szalagfonattal van díszítve. Az avarkorból származó, vékony lemezekből készített ilyen alakú és díszű tárgyak, mind a gepida fémművességgel hozhatók kapcsolatba.

A 24. kép tárgyai a pusztatóti fejedelmi sírból származnak és e lelet anyagának csak kis részét adják. Ezek, az öv, nyakék és kard részei, az avarkori emlékek egy különálló csoportjához tartoznak és az olaszországi hasonló leletek alapján a longobárdok fémművességével vannak kapcsolatban.

Amint már említettük, 558-ban Dél-Oroszország felől

újból egy lovasnomád nép, a mongol fajú, de török nyelvi avarság telepedik le hazánk területén, miután röviddel azelőtt Közép-Ázsiából rokonnnyelvű népek kiszorították. Már a hunoknál is láttuk, hogy a keletről vándorló népek sokszor más népeket is magukhoz kapcsolnak és miután egyideig együtt küzdöttek és éltek, hatalmuk bukása után ezek a népek elválnak a hódítóktól, ellenük fordulnak, függetlenítik magukat, vagy ha egyedül nem érzik elég erőseknek magukat, egy mássikkal szövetségre lépnek, esetleg egy hatalmasabb néphez csatlakoznak, amely megfelelő védelmet tud biztosítani számukra. Ha tehát a népvándorlaskorban valamelyik népről beszélünk, úgy rendszerint az uralkodó nép neve alá foglaljuk a vele együttélő többi népet vagy néptörédeket is. Az avarság, amikor hazánkba jött, bolgár-török népeket, a kutrigurokat és uturgurokat hozta magával. Itt a gepidákat és a törödéket germán népeket leigázta és ahogy ezeknek megszűnt az önállóságuk, éppen úgy megszűnt önálló kultúrájuk is.

Az avarság Magyarországon 250_éven keresztül élte független életét. Hatalmas és erős birodalmuk átterjedt Ausztriába és a Száván túlra is. Erről a területről indultak zsákmányoló hadjárataikra, nyugati és déli irányba. Rablóhadjárataik egyik eredménye volt, hogy a bizánci birodalmat adófizetőjükké tették. Fémművességük egyik anyagi alapja éppen az onnan származó arany lett. De ugyancsak ezen hadjáratoknak köszönhető az is, hogy Európa szomszédos népei mind ellenséges érzülettel viseltettek irántuk. A VIII. és IX. század fordulóján a frank birodalom uralkodója, Nagy Károly, az avar rablóhadjáratokra irtóháborúval válaszolt és három ízben is harcolt eredményesen ellenük. Bár az avar birodalom elbukik, magát a népet nem sikerült eltörölni a föld színéről, bármennyire is hangoztatja az ellenkezőjét az egykorú történetírás. Az avarok kisebb-nagyobb csoportokban, természetalkotta erősségeikben egészen a magyarok bejöveteleig itt élnek, talán többé-kevésbé függetlenül is.

Az avarok és az előttük itt járt steppenépek külső megjelenése között nem sok különbség lehetett. Bizonyítja ezt többek között az is, hogy a középkori történetírás Magyarországon és Dél-Oroszországon népeinek neveit állandóan felcserélve használja. A szkíták a történelemből már régen eltűntek és más népekbe teljesen beolvadtak, amikor a bizánci kútfők egyes lovasnomád törzseket még mindig szkíta névvel jelöltek. Az avarokat sokszor emlegetik hún néven, illetőleg váltakozva avarnak vagy hunnak nevezik őket, pedig abban a korban a hún közösség már alkotóelemeire bomlott és az egyes törzsek, amelyek még bizonyos függetlenséget megőriztek, törzsi nevüket viselték. Az avaroknak a hunokkal való felcserélése is azt bizonyítja, hogy viseletük, fegyverzetük és szokásaik között nem lehetett lényeges különbség. Avar sírokból olyan öntött bronz szíj végek kerültek elő, amelyeken emberábrázolások vannak. Az egyik (25. kép) az alak ruházata tisztán kivehető. Felsőtestét bő, ráncos ujjas, ingszerű ruha fedi a comb közepéig és ezt derékban egy öv fogja össze. Alsótestén bőves nadrág, lábán bokán felülérő cipő látható. Ez a valószínűleg avar férfit ábrázoló szíj végeken látható viselet teljesen megegyezik a görög ábrázolások szkíta férfialakjainak viseletével. Egy másik, a szegedi múzeumban levő avar szíjvégen, egy lovon vágató, nyilazó férfit láthatunk vadászat közben. Akárcsak a szkítáknak és a hunoknak, az avaroknak is főfegyvere a nyíl és az íj volt. Több sírban hosszú és vékony, különböző alakú csontlemezeket találtak s ezekről sikerült megállapítani, hogy az íj közepére és két végére voltak felerősítve, vagyis az íj merevítésére szolgáltak. Nyilaik végét háromélű vasnyílcsúcsok alkották. Ilyeneket nem csak olyan sírokban találunk, melyekben az íj csontlemezei is megvannak, hanem olyanokban is, ahol az íjnak semmi nyoma sincsen. Az íjat és nyílveoszöket az oldalukon, tegezben hordták. A szegedi szíjvégen ez is egészen jól látható. A tegez bőrből és fából készült és díszített csontlemezeket erősítettek

rá. Az íj mellett közelharcra is volt fegyverük, a könnyű, kissé hajlított szablya és az egyenes, egyélű kard. A szkíták a kard helyett, amint már említettük, rövid tört használtak, a hunok viszont egyenes kardot. A hajlított szablya tehát első ízben az avarokkal kerül Európába. Az avarok lándzsát nem használtak; ha illet ebből a korból találunk, az valamelyik hátramaradt és az avarokkal együttélő germán harcos fegyvere lehetett. A férfiak viseletének legdíszesebb darabja az öv volt. Az öv a tulajdonosának társadalmi helyzetét is elárulja: a fejedelmi személyeké arany, az előkelőké ezüst és bronz véretekkel volt díszítve, a szegény nép övén veret nem volt, hanem csak egyszerű vascsat fogta össze. Az övön bőrszíjakon apró használati tárgyak csüngtek, a kés, a tűzcsiholó, esetleg sótartó tülök is és a pásztorainknál még ma is használatos csont bogozószerszám. A női sírokban természetesen hiányoznak a fegyverek és a díszített öv, helyettük ékszereket, gyűrűt, karperecet, gyöngyfüzereket, mellboglárokat és fülbevalókat, továbbá használati tárgyakat, 3—4 cm. átmérőjű agyagból készült orsógombokat, késeket, csont tűtartókat, vascsatokat találunk. Mindkét nem sírjába edényekben ételt, főleg húst és tojást tettek, amint azt a megmaradt állatcsontok és tojás-héjak bizonyítják.

A temetkezési szokásokkal kapcsolatban meg kell említenünk azt is, hogy az előkelő avar harcost lovával együtt temették el. A lovat teljesen felszerszámozva, valószínűleg élve eresztették le a sírba és csak ezután ölték meg.

Az avarok fémművészete Magyarországon való, majd három évszázados tartózkodásuk alatt, sok idegen hatásnak volt kitéve és többszöri változáson ment át. Az avar övgarnitúrák stílusára mindennek előtt a kutrigurok fémművészete és a gepidák kultúrája volt átalakító hatással. Közben azonban az avarság a magukkal hozott középpázsiai örökséget is tovább fejleszti és kialakítja a népvándorlás-kor egyik leggazdagabb stílusát, az ú. n. *griffes-in das stílust*.

Az avarokor legszebb alkotásai az öntött bronz övgarnitúrák. A Mosonszentjánosról előkerült övgarnitúrát mutatja be a 25. kép. A kép közepén látható nagy szíj végről a viselettel kapcsolatban már beszéltünk; három emberi és két oroszlán figurát ábrázol. Egy-egy emberi és egy-egy oroszlán alak küzdelmét örökítette meg a készítője. A két felső sorban emberfejjel díszített kerek veretek és egy csat van, ezek alatt a jobb oldalon kisszíjvégek, a baloldalon három egyforma lyukvédőveret, amelyek megakadályozták, hogy a csat tövise kiszakítsa az övlyukait. Az ezek alatt levő két hosszúkás tárgy haj dísz, amit a hosszú hajat viselő avar férfi a hátán lecsüngő varkocsába font bele. A legalsó sor hat egyforma veretéből három az egyik, három a másik kisszíjvég szíjának a díszei.

A 26. kép a keceli avar temető egyik sírjából előkerült öntött övgarnitúrának néhány darabját mutatja. Legfelül a nagyszíjvég állatviaskodásos jelenetet ábrázol. Egy leroskadó ökröt az egyik oldalról egy oroszlán, a másik oldalról egy mesebeli szörny, az avar fémművesség kedvelt állatalakja, a szárnyas griff, marcangolja. Ezek az állatviaskodásos és önálló állatábrázolások a szkíta fémművességre vezethetők vissza. A nagyszíjvég alatti csaton erősen stilizált fekvő öz van ábrázolva. A csat melletti tárgy az úgynevezett függesztő veret. Az alsó sorban három kisszíjvég és egy griffes övveret van. Az egész garnitúra bronzból készült.

A Magyarországon feltárt, sok ezerre menő avar sírból kettő ritka lelettel gyarapította a Történelmi Múzeumot. Ezek a 27. képen látható kettőssípok. Az egyik Jánoshida, a másik Alattyán, szolnokmegyei község határában elterülő temetőből került elő. Anyaguk csont. A két szár fonallal lehetett egymáshoz erősítve. Az egyik teljesen ép, a másik erősen rongált állapotban van. Ezek a sípok a népvándorlás-kor steppenépeinek egyetlen ránkmaradt hangszerei. Mindkettő szegény sírból származik. Talán pásztorok, talán a pogány papok, sámánok tulajdonai lehettek?

Nagy Károly avarirtó hadjáratai alig százesztendei nyugalmat biztosítottak csak Magyarország nyugati szomszédainak. 895-ben újabb keletről jövő áradat seprí végig az országot, amely megsemmisítette a közben itt kialakult apró, jobbára szláv fejedelemségeket. Ahogy Európa népei az avarokat egy ideig hunoknak tartották, úgy honfoglaló őseinket visszatérő avaroknak tartják. Érthető, hiszen ha külső megjelenésre a szkíták és hunok, a hunok és avarok között hasonlóság volt, úgy az avarok és magyarok között sokkal nagyobb mértékben lehetett meg.

A magyarok is, akárcsak az őket megelőző nyugatnak vándorló többi lovasnomád nép, Dél-Oroszországban hosszabb ideig időztek; fémművességük stíluslemei itt alakultak ki. Levediai hazájukban sok idegen, keleti és északi hatásnak voltak kitéve. Az észak-déli és a kelet-nyugati kereskedelmi utak legfontosabbjai a magyarok által lakott területen vittek keresztül, így aztán sok néppel kerültek kereskedelmi kapcsolatba, ami anyagi kultúrájukra nézve nem múlhatott el hatás nélkül. Főleg az arabokkal és a normanokkal voltak szoros kapcsolatban. Az előbbieket arab-perzsa-szaszanida elemekkel, így a palmettával, gazdagították a magyarok fémművességét, míg az utóbbiak a kétélű, egyenes, pallosszerű karddal a magyar fegyverzetet bővítették. Miután az ugyancsak nyugat felé törekvő besenyők kiszorították őket déloroszországi hazájukból, hosszú vándorlás után hazánk területén véglegesen letelepednek. Fémművességük a déloroszországi hagyományok alapján itt még egy ideig tovább él.

Legszebb honfoglaláskori leleteink a tarsolylemezek. Ezek a fémlemezek bőrtarsolyra voltak felerősítve, amiben a tűzkészességét tartották. A tarsoly az övön függött. A lemezek anyaga nagyrészt aranyozott ezüst, ritkábban aranyozott réz. Technikai kidolgozásuk a domborítás (trébelés), vagy a poncolás, tehát teljesen sík megoldás. Fő díszítőelemük a szaszanida-perzsa palmettáknak gazdag kiképzése, igen különböző szer-

kezeti megoldásban. Képeink között három ilyen tarsolylemez mutatunk be, melyek közül az első Szolnok-Strázsaalomról származik (28. kép). Anyaga ezüst, technikai kivitelezése a domborítás. Szerkezetileg az egész díszítés egy középpont köré van felépítve. A lemez keretét alkotó díszítetlen, keskeny csíkon kis kerek lyukak láthatók, a bőrtarsolyra való szögelés helyei. A galgóci tarsolylemez (29. kép) anyaga ugyancsak ezüst, a háttérét alkotó sík felület aranyozva van. Ez is domborítással készült. Díszítése azonban, az előbbivel szemben ismétlődő ornamentumokból áll. A harmadik tarsolylemez Bezédéről való (30. kép). Anyaga vörösréz, azonban egész felülete aranyozva van. Díszítése poncolással készült és szerkezetileg teljesen elüt az előbbi kettőtől. A befoglaló keret jóval szélesebb és ismétlődő palmetták díszítik. A középrész palmettái egy kereszt keretét alkotják és a felület nagyrészt kitöltetlenül hagyják, amit aztán sűrűn egymás mellé poncolt apró körök töltenek ki. A felső palmetta jobb- és baloldalán - két egymással szembe forduló állatalak van, melyek közül az egyik kétlábú szárnyas sárkányra, a másik pedig az avar szíjvégek griffjére emlékeztet. Ennek a lemeznek a bőrtarsolya is megmaradt, természetesen a földben összezsugorodott, úgy, hogy ma jóval kisebb, mint a lemez. A magyarországi honfoglaláskori sírokból díszítetlen rossz ezüsből kisebb tarsolylemezek is kerültek elő.

A tarsolylemezek köréhez tartozik a beregszászi sírlelet (31. kép) kúpalakú, gombban végződő tárgya is, amely valószínűleg egy sisak csúcsát díszítette. Anyaga aranyozott ezüst, megoldása a galgóci tarsoly lemezéhez hasonló. Ennek a lemeznek többi tárgyáról is érdemes néhány szót szólnunk. A sisakdísz feletti hat töredékes tárgy vasnyílcsúcs. Alakra csak a negyedik mutat némi rokonságot az avarkori nyílcsúcsokkal, a többi lényegesen más, mert amíg az avarkoriak hároméjúk, addig a magyarokéi kétélűek. Alakra is változatosabbak a honfoglaláskoriak. A képen látható első két nyíl-

csúcs kettős hegyben végződik. Ilyenekkel valószínűleg madarakra vadásztak. A többi babérlevélalakú. A kép négy sarkában hosszúkás vaskeretek láthatók, melyek a nyiltartó tegeznek voltak a vasalásai. Maga a tegez bőrből és fából készült. A honfoglaló magyarságnak tehát az íj-nyíl-tegez épp úgy fegyvere volt, akárcsak a hunoknak és avaroknak. Az avar íj leírásánál említést tettünk az íj két végére és közepére felerősített merevítő csontlemezekről. Ezek a hún és magyar íjon is meg voltak, azzal a különbséggel, hogy az avarkori lemezek szélesek, élük nem párhuzamosak, a hún- és honfoglalás-koraiak keskenyek, az élük pedig párhuzamosan haladnak. Ez azt jelenti, hogy a magyarság íja nem az időben hozzá legközelebb eső avarságéval, hanem a jóval távolabb eső hunokéval rokon. A lelethez tartozik még egy enyhén hajlított szablya, az avar szablyák egyenes folytatódása. Amint említettük, a déloroszországi magyar leletek mellett tanúskodnak, hogy őseink a normann kereskedelmi kapcsolatok révén már ott átvesszik azok kétélű, egyenes, pallosszerű nehéz kardjaikat. A honfoglaló sírleletekben mindkét típust egyaránt megtaláljuk, még pedig a normann kardokat is olyan leletegyüttesben, ami kétségtelenné teszi, hogy azok magyarok tulajdonában voltak.

A beregszászi lelethez lószerszámok is tartoznak, így egy vas kengyelpár, mely ezüst berakással van díszítve. Hasonlók más sírokból is kerültek elő. A hunok még nem ismerték a kengyelt, az avar lovassírokban azonban mindig megtalálhatók. A kengyelen kívül a ló zablája és egy-két, a szerszámozáshoz tartozó egyszerű vascsat is került elő. A hencidai honfoglaló temető egyik sírjában, díszes, állatfejes bronzzabla volt, mindkét oldalán stilizált ló és madárfejjel (32. kép). A képen a zabla között vascsat, alatta pedig különböző alakú, aranyozott ezüst lószerszámdíszek vannak. Az avarok csak az előkelő harcosokat temették el lóval együtt, a magyarok már előkelő nőket is. A pogány magyarok csak a lófej et és a láb-

szárcsontokat temették a halott mellé, a zabiával és kengyellel együtt, de az is előfordul, hogy csak a zablát és kengyelt tették a sírba.

*

895-tel a népvándorlás befejeződött. Azt a földet, amelyért évszázadokon keresztül, még a testvérnépek között is elkeseredett küzdelem folyt, a magyarság végleg birtokába vette. Arról a szünet nélkül változó életről és harcról, mely hazánk területén a szkíták megjelenésétől a magyarok bejöveteléig tartott, az egykorú krónikások sokszor mesészerű feljegyzései mellett a nagyszámú népvándorlaskori leletek tesznek beszédes bizonyosságot.

K É P E K J E G Y Z É K E

1. Szkíta aranyzarvas, Tápiószentmárton (Pest m.)
2. Szkíta aranyzarvas, Zöldhalompusztá (Borsod m)
3. Szkíta bronz tegezveret és bronz nyílcsúcsok, Mátra-szele (Nógrád m.)
4. Szkíta bronzcsörgő, Gernyeszeg
5. Szkíta bronztükör, Pókafalva (Alsó-Fehér m.)
6. Vandái pajzsdudor, Herpály (Bihar m.)
7. Germán vagy hún cikádafibulák, különböző lelőhelyről.
8. Gót onyxfibula, Szilágysomlyó (Szilágym.)
9. Gót orozslános fibulapár, Szilágysomlyó (Szilágym.)
10. Gót korongos fibula, Szilágysomlyó (Szilágym.)
11. Gót arany fibulapár, Szilágysomlyó (Szilágym.)
12. Gót aranykarika, Szilágysomlyó (Szilágym.)
13. Gót aranycsésze, Szilágysomlyó (Szilágym.)
14. Gót nyakláncok és karperecek, Bakodpusztá (Pest m.)
15. Germán aranyfibula, ismeretlen lelőhelyről.
16. Gót sírlelet, Bácsordas (Bácsbodrog m.)
17. Runás gót ezüstcsat, Szabadbattyán (Fehér m.)
18. Húnkori aranycsatok, Murga (Tolna m.) és különböző lelőhelyről.
19. Hún aranyedény, Szegedn agy széksós.
20. Hún bronzüst, Kaposvölgy (Tolna m.)
21. Hún bronzüst, Törtei (Pest m.)
22. Hún sírlelet, Léva (Bars m.)

23. Avarkori gepida sírlelet, Alattyán (Szolnok m.)
24. Avarkori sírlelet, Pusztatóti (Tolna m.)
25. Avar sírlelet, Mosonszentjános (Mosón m.)
26. Avar sírlelet, Kecel (Pest m.)
27. Avar kettőssípok, Jánoshida és Alattyán (Szolnok m.)
28. Honfoglaló magyar tarsolylemez, Szolnok-Strázshalom (Szolnok m.)
29. Honfoglaló magyar tarsolylemez, Galgóc (Nyitra m.)
30. Honfoglaló magyar tarsolylemez, Bezdéd (Szabolcs m.)
31. Honfoglaló magyar sírlelet, Beregszász (Bereg m.)
32. Honfoglaló magyar sírlelet, Hencida (Bihar m.)

*

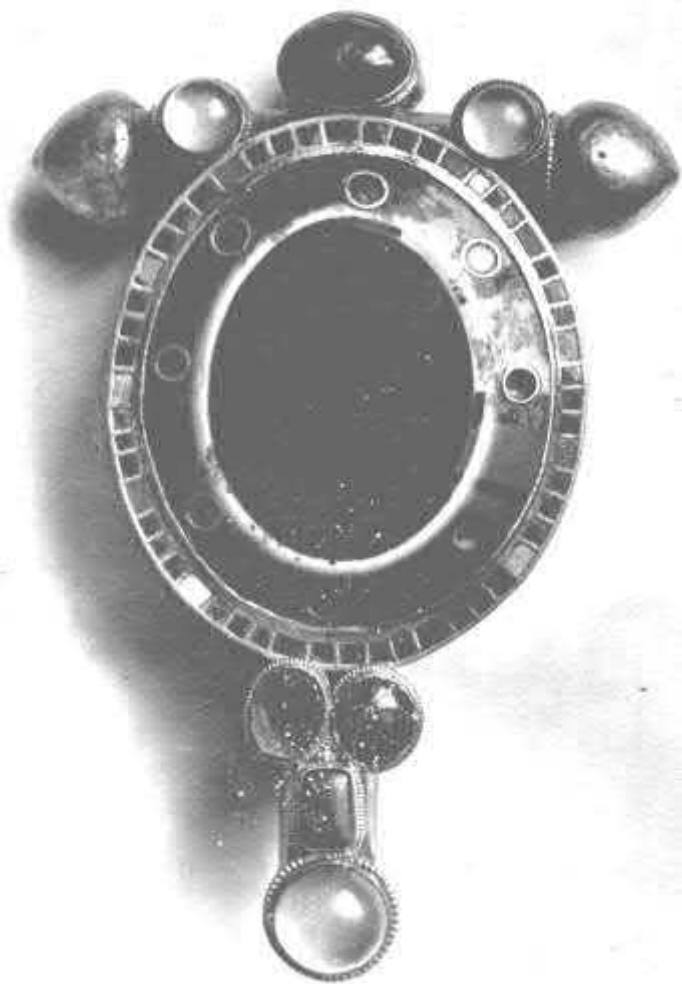
Sekita

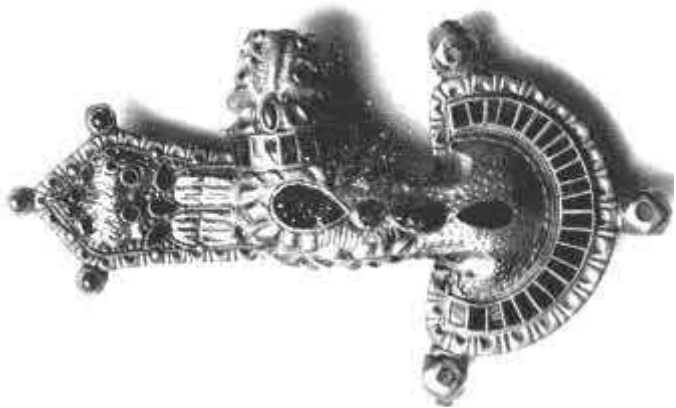
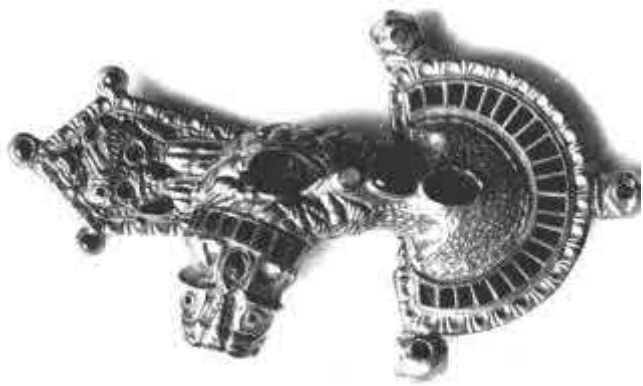

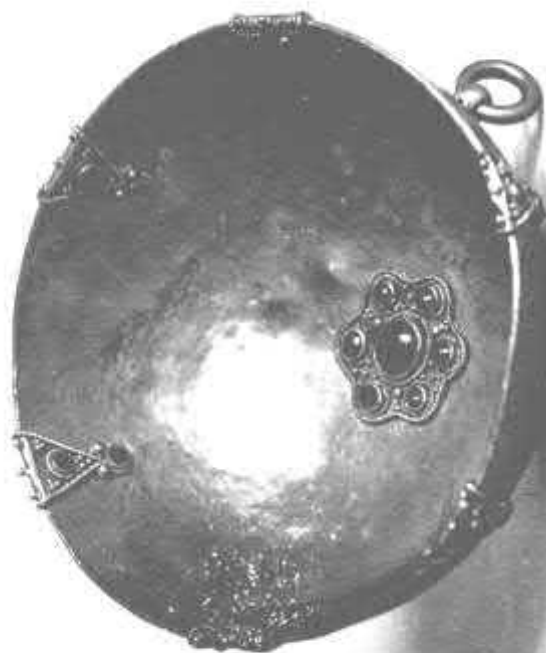

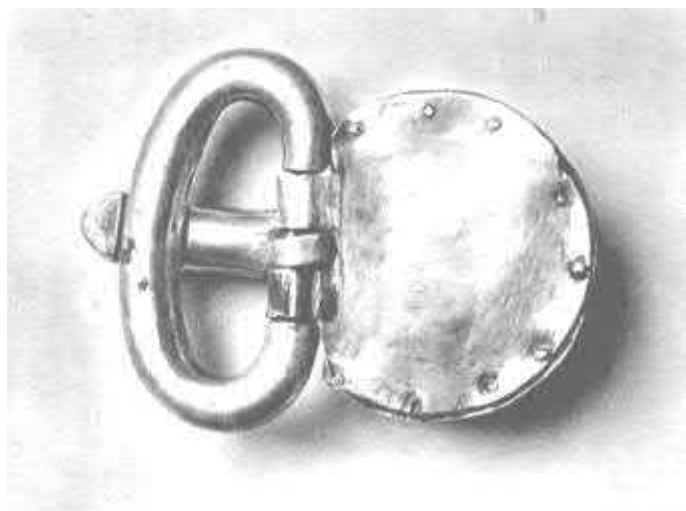

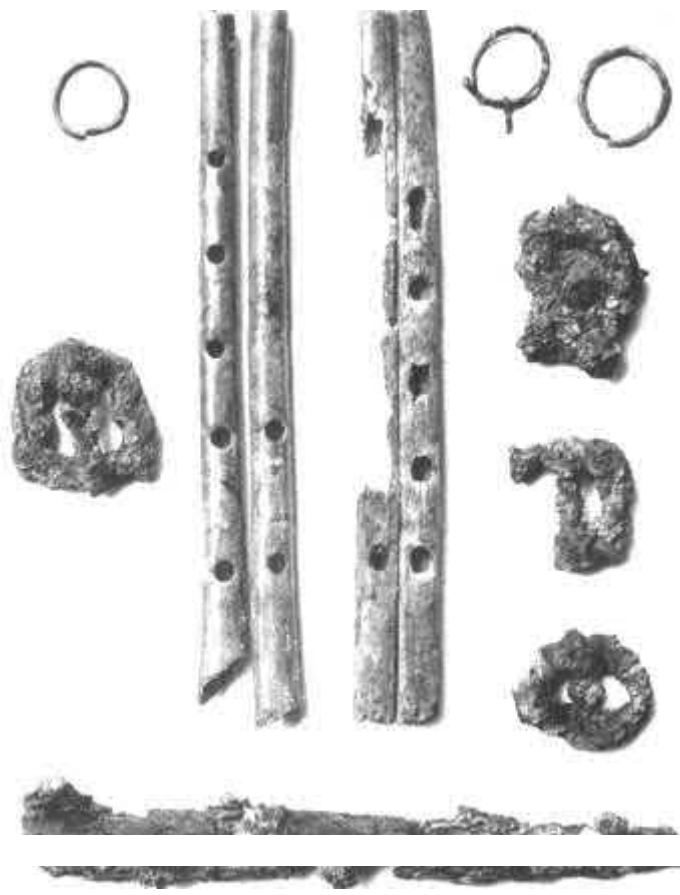

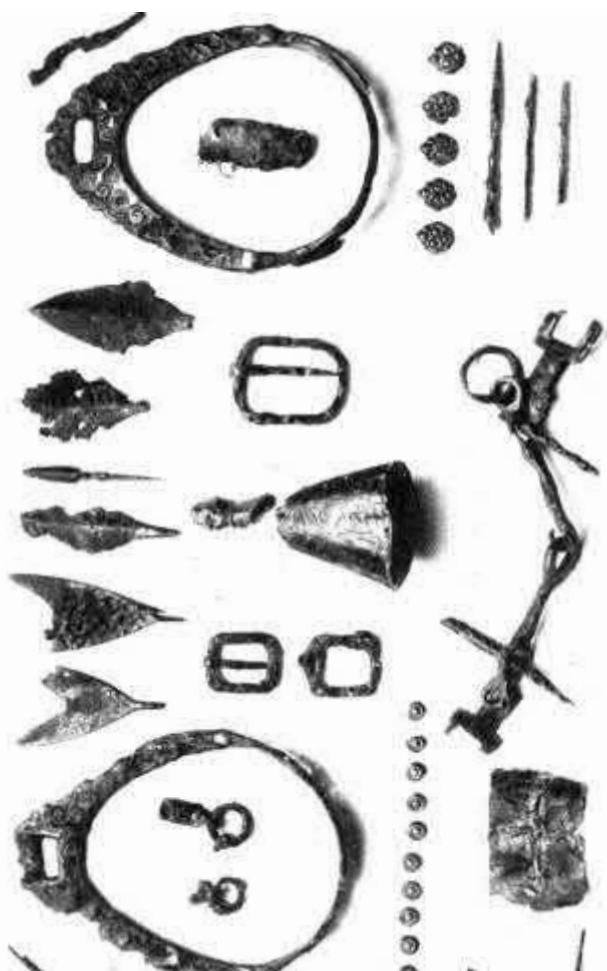

AZ OFFICINA KÉPESKÖNYVEK
a magyarság életét, történeti fejlődését, legjellemzőbb alkotásait, tudományos színvonalon, művészi formában ábrázolják.

Eddig megjelent köteteink:

1. Trencsényi-Waldapfel Imre: A RÉGI PEST-BUDA
2. Ortutay Gyula: PARASZTSÁGUNK ÉLETE
3. Bárányné Oberschall M.: MAGYARORSZÁGI MISERUHÁK
4. Kenyeres Imre: AURORA, HAZAI ALMANACH
5. Kardos Tibor: KÁLTI MÁRK KÉPES KRÓNIKÁJA
6. Domanovszky Gy.: A SZKÍTÁKTÓL A MAGYAROKIG
7. Rosner Károly: MAGYAR GRAFIKUS MŰVÉSZET

Kérje sajtó alatt lévő köteteink ismertetését.

A legszebb Officina-könyv:

AZ ÚRFIÚ AKI A PARADICSOMBAN JÁRT
12 népmese Honti János összeállításában
Vadász Endre színezett rajzaival.

Régi magyar, orosz, olasz, örmény, ó-görög, ír, izlandi francia, perzsa, kínai, indián és afrikai mesék felnőtteknek.

*A Magyar Bibliophil Társaság
az év legszebb könyvének címével tüntette ki.*